

**ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJIGA EGA BOLALAR
BILAN ISHLASHNING SAMARALI USULLARI**

Boboxonov Bekzod Panji o'g'li

Surxondaryo viloyati Uzun tumani

19-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashning samarali usullari, ularning psixologik-pedagogik xususiyatlari hamda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy yondashuvlar yoritilgan. Shuningdek, bunday bolalarning individual imkoniyatlarini aniqlash, ijtimoiy moslashuvini ta'minlash va ta'lim jarayoniga faol jalb etishda pedagog, psixolog hamda ota-onalar hamkorligining ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, individual yondashuv, motivatsiyani oshirish va inklyuziv muhit yaratishning samarali jihatlari ilmiy-pedagogik asosda bayon etilgan. Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni qo'llab-quvvatlash orqali ularning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga erishish mumkinligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: alohida ta'lim ehtiyoji, inklyuziv ta'lim, individual yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, korreksion ishlar, rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, ijtimoiy moslashuv, pedagogik hamkorlik, maktab psixologi, tolerantlik, maxsus pedagogika, motivatsiya, kommunikativ ko'nikmalar.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimini takomillashtirish va barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularning sifatli ta'lim olishini ta'minlash hamda jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Har bir bola, uning jismoniy yoki psixik rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlaridan qat'i nazar, ta'lim olish va jamiyat hayotida faol ishtirok etish huquqiga ega. Shu sababli alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashda zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar deganda jismoniy, aqliy, nutqiy, hissiy yoki ijtimoiy rivojlanishida muayyan qiyinchiliklarga ega bo'lgan bolalar tushuniladi. Bunday bolalar ta'lim jarayonida qo'shimcha yordam, maxsus metodlar va individual yondashuvni talab etadi. Ularning rivojlanish darajasi, qiziqishi va ehtiyojlari turlicha bo'lganligi sababli har bir bola bilan alohida ishlash zarur hisoblanadi. To'g'ri tashkil etilgan ta'lim va tarbiya jarayoni esa ularning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil hayotga tayyorlash va ijtimoiy moslashuviga yordam beradi. Inklyuziv ta'lim tizimining rivojlanishi alohida ta'lim ehtiyojiga ega

bolalarni sogʻlom tengdoshlari bilan birgalikda oʻqitishga keng imkoniyat yaratmoqda. Bu esa bolalarda bagʻrikenglik, hamjihatlik va oʻzaro hurmat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, inklyuziv muhitda ishlash pedagog va psixologlardan yuqori kasbiy mahorat, sabr-toqat hamda individual yondashuvni talab qiladi. Chunki bunday bolalarni oʻqitish va tarbiyalashda faqat anʻanaviy metodlar bilan cheklanib boʻlmaydi, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalar, korreksion mashgʻulotlar va rivojlantiruvchi usullardan samarali foydalanish lozim. Alohida taʼlim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlash jarayonida maktab psixologi, pedagog va ota-onalarning hamkorligi muhim oʻrin tutadi. Psixolog bolaning emotsional holatini oʻrganish, moslashuviga yordam berish va psixologik qoʻllab-quvvatlash ishlarini olib borsada, pedagog taʼlim jarayonini bolaning imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etadi. Ota-onalar esa farzandiga mehr, ishonch va motivatsiya berish orqali uning rivojlanishiga katta hissa qoʻshadi. Mazkur hamkorlikning samarali yoʻlga qoʻyilishi bolaning taʼlim jarayonidagi muvaffaqiyatini oshiradi. Shuningdek, alohida taʼlim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashda rivojlantiruvchi oʻyinlar, art-terapiya, trening mashgʻulotlari, kommunikativ mashqlar va korreksion dasturlar muhim vosita hisoblanadi. Ushbu usullar bolalarning diqqat, tafakkur, nutq, xotira va ijtimoiy koʻnikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, bolada oʻziga boʻlgan ishonchni shakllantirish va uning jamoadagi faolligini oshirish bunday faoliyatning asosiy maqsadlaridan biridir.

ASOSIY QISM

Alohida taʼlim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlash bugungi taʼlim tizimining eng dolzarb va masʼuliyatli yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday bolalarning taʼlim olishi, jamiyatga moslashuvi hamda shaxs sifatida rivojlanishini taʼminlash uchun pedagogik va psixologik jihatdan toʻgʻri tashkil etilgan faoliyat muhim ahamiyatga ega. Har bir bolaning imkoniyati, qiziqishi, rivojlanish darajasi va ehtiyoji turlicha boʻlganligi sababli ular bilan ishlashda individual yondashuv asosiy tamoyil sifatida qaraladi. Alohida taʼlim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashning eng muhim usullaridan biri individual yondashuvdir. Ushbu yondashuv orqali bolaning psixologik holati, qobiliyati, qiziqishi va rivojlanish darajasi oʻrganiladi hamda unga mos taʼlim metodlari tanlanadi. Ayrim bolalar mavzuni tez oʻzlashtirsa, boshqalari koʻproq vaqt va qoʻshimcha tushuntirishga ehtiyoj sezadi. Shu sababli pedagog har bir bolaning imkoniyatini hisobga olgan holda topshiriqlar beradi va dars jarayonini moslashtiradi. Bu esa bolaning oʻziga boʻlgan ishonchini oshirish hamda taʼlimga boʻlgan qiziqishini kuchaytirishga yordam beradi. Psixologik qoʻllab-quvvatlash ham alohida taʼlim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashda muhim oʻrin tutadi. Bunday bolalar ayrim hollarda tortinchoqlik, qoʻrquv, oʻziga ishonchsizlik yoki tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shu sababli maktab psixologi tomonidan olib boriladigan suhbatlar, trening mashgʻulotlari va psixologik maslahatlar

bolaning emotsional holatini yaxshilashga xizmat qiladi. Psixolog bolaga o'z his-tuyg'ularini boshqarish, jamoaga moslashish va ijobiy munosabatlarni shakllantirishda yordam beradi.

Korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashning samarali usullaridan biri hisoblanadi. Ushbu mashg'ulotlar orqali bolaning diqqat, xotira, tafakkur, nutq va mayda motorika ko'nikmalari rivojlantiriladi. Masalan, didaktik o'yinlar, mantiqiy mashqlar, ranglar va shakllar bilan ishlash bolaning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan logopedik mashqlar olib borilishi esa ularning to'g'ri talaffuz va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. Art-terapiya usuli ham alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashda keng qo'llaniladi. Rasm chizish, musiqa tinglash, loydan shakllar yasash yoki ertak terapiyasi orqali bolalar o'z hissiyotlarini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu usul bolaning ruhiy zo'riqishini kamaytirish, ijodkorligini rivojlantirish va emotsional holatini barqarorlashtirishda samarali vosita hisoblanadi. Ayniqsa, muloqotga kirishishda qiynaladigan bolalar uchun art-terapiya muhim psixologik yordam vazifasini bajaradi. O'yin texnologiyalaridan foydalanish ham samarali metodlardan biridir. O'yin bolaning tabiiy ehtiyoji bo'lib, u orqali bolalar yangi bilim va ko'nikmalarni oson o'zlashtiradi. Rivojlantiruvchi o'yinlar bolaning ijtimoiy faolligini oshirish, jamoada ishlash ko'nikmasini shakllantirish hamda kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, rolli o'yinlar bolalarning mustaqil fikrlashi va vaziyatlarni to'g'ri baholashiga yordam beradi. Inklyuziv ta'lim muhitini yaratish ham alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashda muhim omil hisoblanadi. Inklyuziv muhitda barcha bolalarga teng munosabatda bo'linadi va ularning jamoadagi faolligi qo'llab-quvvatlanadi. Bu jarayonda sog'lom o'quvchilarda bag'rikenglik, hamdardlik va o'zaro yordam kabi sifatlarni rivojlantirish muhimdir. Pedagog va psixologlar tomonidan tashkil etiladigan suhbatlar, treninglar va jamoaviy tadbirlar sinfda ijobiy psixologik muhit shakllanishiga yordam beradi. Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashda ota-onalar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining rivojlanishidagi o'zgarishlarni muntazam kuzatib borishi, pedagog va psixolog tavsiyalariga amal qilishi lozim. Uy sharoitida bolani qo'llab-quvvatlash, rag'batlantirish va mustaqil faoliyatga undash uning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Pedagog, psixolog va ota-onaning uzviy hamkorligi bolaning muvaffaqiyatli ta'lim olishi hamda ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish ham alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlash samaradorligini oshiradi. Interaktiv metodlar, multimediya vositalari va maxsus ta'lim dasturlari bolalarning bilimni qiziqarli va tushunarli tarzda o'zlashtirishiga yordam beradi. Bu esa ularning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Umuman olganda, alohida

ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashda individual yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, art-terapiya, o'yin texnologiyalari va ota-onalar bilan samarali hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu usullar bolaning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va jamiyatda o'z o'rnini topishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlash bugungi ta'lim tizimining muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularning individual imkoniyatlarini rivojlantirish hamda jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirish ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biridir. Har bir bolaning qobiliyati, ehtiyoji va rivojlanish darajasi turlicha bo'lganligi sababli ular bilan ishlashda individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik qo'llab-quvvatlash, korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, art-terapiya, o'yin texnologiyalari va zamonaviy pedagogik metodlar bolalarning bilim olish jarayonini yengillashtirish hamda ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantirish, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish va jamoadagi faolligini oshirish inklyuziv ta'limning muhim natijalaridan biridir. Shuningdek, pedagog, psixolog va ota-onalarning hamkorlikdagi faoliyati alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlash samaradorligini oshiradi. Ota-onalarning farzandiga bo'lgan mehr-muhabbati va qo'llab-quvvatlashi, pedagoglarning kasbiy mahorati hamda psixologik yordam bolaning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu esa bolalarning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishi va jamiyatda o'z o'rnini topishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'lim muhitini rivojlantirish orqali barcha bolalarga teng imkoniyat yaratish, bag'rikenglik va insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlash mumkin. Chunki har bir bola jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida e'tibor va qo'llab-quvvatlashga loyiqdir. Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar bilan ishlashda samarali pedagogik va psixologik usullardan foydalanish ularning shaxsiy rivojlanishi, mustaqil hayotga tayyorlanishi hamda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. G'oziev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2020.
3. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
4. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. To'xtayeva M.X. O'smirlar psixologiyasi va tarbiya masalalari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
6. Андреева Г.М. Социальная психология. – Москва: Аспект Пресс, 2019.
7. Немов Р.С. Психология. – Москва: Владос, 2018.
8. Turdiyev N.Sh. Axborot texnologiyalari va media madaniyat. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
9. UNESCO. Digital Learning and Child Well-Being Report. – Paris, 2023.
10. World Health Organization. Public Health Implications of Excessive Screen Use Among Children and Adolescents. – Geneva, 2022.
11. Internet ma'lumotlari